

UDK: 811.411.21'367.3

**ARAB TILIDA SIFATNING TOBE BOG‘LANISH HOSIL QILUVCHI BIRLIK
SIFATIDAGI LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI**

Mustafiyeva Nargiza Ikrom qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Arabshunoslik oliy maktabi, stajyor-o‘qituvchi

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi arab tilida tobe bog‘lanishni hosil qiluvchi tavobe birliklaridan biri — sifat (an-na‘t)ning lingvopragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Sifatning ot bilan grammatik moslashuvi, uning predmet va shaxsning belgisini ifodalashdagi vazifasi hamda nutq jarayonida baholash, emotsional munosabat va kommunikativ ta’sirni yuzaga keltirish imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqotda sifatning grammatik-semantik vazifalari bilan bir qatorda, kontekst asosida shakllanuvchi pragmatik xususiyatlariga ham e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: arab tili, tavobe, tobe bog‘lanish, sifat, na‘t, lingvopragmatika, baholash, kommunikativ maqsad.

Arab tilining sintaktik tizimida so‘zlarning o‘zaro bog‘lanishi muhim grammatik hodisalardan biri hisoblanadi. Tobe bog‘lanishning o‘ziga xos ko‘rinishi at-tawābi‘ (التوابع) kategoriyasi orqali namoyon bo‘ladi. An’anaviy arab grammatikasida tavobe tarkibiga na‘t (النعت), atf (العطف), ta’kid (التوكيد) va badal (البدل) kabi birliklar kiritiladi. Mazkur birliklarning asosiy grammatik belgisi o‘zidan oldingi birlikka tobe bo‘lib kelishidir.

Tavobe tarkibidagi na‘t, ya’ni sifat, o‘zidan oldingi otning belgisini bildiradi va u bilan jins, son, aniqlik-noaniqlik hamda i‘rob jihatidan moslashadi. Masalan:

المُجْتَهِدُ الطَّالِبُ جَاءَ.

Tirishqoq talaba keldi.

Ushbu gapda المجْتَهِدُ so‘zi الطالب otiga tobe bo‘lib, uning belgisini ifodalamoqda. Grammatik nuqtayi nazardan u ot bilan to‘rtta asosiy jihatda moslashgan: muzakkarlik, birlik, aniqlik va raf’ holati.

Biroq sifatning nutqdagi vazifasi faqat predmetning belgisini ko‘rsatish bilan chegaralanmaydi. Lingvopragmatik nuqtayi nazardan sifat so‘zlovchining obyektga nisbatan munosabatini ham ifodalashi mumkin. Masalan:

ذِكِّي طَالِبٌ هَذَا.

Bu aqlli talaba.

Bu konstruksiyada ذِكِّي sifatining asosiy vazifasi talabaning aqliy qobiliyatini ifodalash bo‘lsa-da, u ayni vaqtda so‘zlovchining mazkur shaxsga bergan ijobiy bahosini ham namoyon etadi.

Baholovchi sifatning pragmatik imkoniyati ayniqsa quyidagi kabi birliklarda yaqqol ko‘rinadi:

Date: 1st October-2026

الشجاع الرجل — jasur kishi;
الجميل الطفل — chiroyli bola;
الكسول الطالب — dangasa talaba;
المخلص الإنسان — sadoqatli inson.

Mazkur sifatlar nominativ ma'nodan tashqari, ijobiy yoki salbiy baholash semasini ham o'zida mujassamlashtiradi. Shuning uchun sifatni faqat grammatik birlik sifatida o'rganish uning nutqiy imkoniyatlarini to'liq ochib bermaydi.

Sifatning pragmatik mazmuni ko'pincha kontekst orqali aniqlanadi. Masalan, المسكين ("bechora") sifatining qo'llanishida predmetning obyektiv holatidan tashqari, so'zlovchining unga nisbatan achinish yoki hamdardlik munosabati ham ifodalanishi mumkin. Xuddi shuningdek, العظيم ("buyuk") sifatining qo'llanishi kontekstga qarab chinakam maqtov, hurmat yoki hatto kinoyaviy munosabatni ifodalashi mumkin.

Bundan tashqari, sifatning kommunikativ funksiyasi ham mavjud. So'zlovchi muayyan predmet yoki shaxsning aynan qaysi belgisini tinglovchi uchun muhim deb hisoblashiga qarab sifat tanlaydi. Demak, sifatning tanlanishi axborotni shunchaki kengaytirish emas, balki kommunikativ maqsadni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Masalan:

الفقير الرجل رأيتُ.

Men kambag'al kishini ko'rdim.

Bu gapda الفقير sifatining qo'llanishi shaxsni boshqa shaxslardan farqlash uchun xizmat qilishi mumkin. Boshqa kontekstda esa ayni sifat so'zlovchining mazkur shaxsga nisbatan achinish munosabatini yuzaga chiqarishi mumkin.

Shunday qilib, arab tilidagi na't konstruksiyalari grammatik jihatdan tobe bog'lanishni yuzaga keltirsa-da, ularning nutqiy funksiyasi bundan ancha kengdir. Sifat orqali so'zlovchi obyektning belgisini ifodalash bilan birga, unga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabatini, bahosini va emotsional munosabatini ham bildirishi mumkin.

Xulosa. Arab tilida sifat (an-na't) tobe bog'lanishni hosil qiluvchi muhim sintaktik birliklardan biridir. Uning grammatik vazifasi ot bilan moslashish va uning belgisini ifodalashdan iborat bo'lsa, lingvopragmatik jihatdan u baholash, ekspressivlik, emotsional munosabat va kommunikativ ta'sirni yuzaga chiqarish imkoniyatiga ega. Sifatning pragmatik mazmuni ayniqsa kontekstda yaqqol namoyon bo'ladi. Shu sababli arab tilidagi na't konstruksiyalarini lingvopragmatik aspektda tadqiq etish arab sintaksisi va nutq pragmatikasi o'rtasidagi aloqalarni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. الجيل دار: بيروت — مالك ابن ألفية إلى المسالك أوضح. الأنصاري هشام ابن.
2. المعارف دار: القاهرة — الوافي النحو. حسن عباس.
3. العصرية المكتبة: بيروت — العربية الدروس جامع. مصطفى، الغلايني.
4. الكتب عالم: القاهرة — ومبناها معناها العربية اللغة. حسان تمام.
5. Levinson S. C. Pragmatics. — Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
6. Yule G. Pragmatics. — Oxford: Oxford University Press, 1996.